

VIRPI PÖYHÖNEN

NOIDAN- KEHÄSTÄ POIS

Voiko koulukiusaamisen
kierteen katkaista

TAMMI

VIRPI PÖYHÖNEN

NOIDAN- KEHÄSTÄ POIS

Voiko koulukiusaamisen
kierteen katkaista

TAMMI

HELSINKI

© Virpi Pöyhönen ja Tammi 2021

Tammi on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

ISBN 978-952-04-1808-3

Painettu EU:ssa

Sisällys

ESIPUHE.....	9
Mitä koulukiusaaminen on?	15
Koulukiusaamisen muodoista	20
Netissä tapahtuva kiusaaminen.....	23
Sosiaalinen media on 2020-luvun ostari	25
Koulukiusaaminen prosentteina	30
Väheneekö kiusatuksi joutuminen iän myötä?	32
Itse- ja toveriarvioidusta kiusatuksi joutumisesta.....	34
Ikä vaikuttaa myös toisten kiusaamisen yleisyyteen.....	36
Koulukiusaaminen on vähentynyt	37
Miten lapset ja nuoret kuvaavat kiusaamista?	39
Kiusaaminen on monitasoinen ilmiö	44
Koulukiusaamisen seuraukset	49
Kiusatuksi joutuminen menee kehoon	53
Kiusatuksi joutumisen noidankehä	57
Sivustaseuraajan tunteet	61
Kiusatuksi joutuminen, häpeä ja viha	64

Kiusaamisen seurauksilta suojaavat tekijät.	67
Vähenevän kiusaamisen paradoksi.	72
Mitä tiedämme muita kiusaavista oppilaista? ...	77
Mikä on empatian rooli muiden kiusaamisessa?	81
Onko muita kiusaavilla oppilailla huono itsetunto?	83
Tavoitteena valta?	86
Miten kaverisuosio ja muiden kiusaaminen kytkeytyvät toisiinsa?	88
Myös osa kiusatuista oppilaista mielletään suosituiksi ..	92
Kiusaamisen oikeuttaminen	94
Ovatko kaikki muita kiusaavat oppilaat samanlaisia?	99
Voiko koulukiusaamisen kierteen katkaista?	101
Ryhmä ja kiusaaminen	103
Oppilaat eivät toimi kiusaamistilanteissa asenteidensa mukaisesti	109
Normit ohjaavat toimintaa ryhmässä	112
Kuka normit loppujen lopuksi määrittää?	117
Valta ja hierarkiat	117
Koulukiusaamisen vastavoimat	123
Mitä kiusatun oppilaan puolustaminen ja tukeminen on? .	127
Mitkä yksilö- ja ryhmätekijät edesauttavat puolustamista?	132

Ei ole yhtä oikeaa tapaa puolustaa ja tukea kiusattua	133
Toisen ihmisen tunteen kokeminen on pohja auttamishalulle	137
Empatia on myös taito	138
Empatia yksin ei riitä	142

Kiusaamiseen puuttuminen. 147

Lait ohjaavat koulukiusaamiseen puuttumista	150
Kiusaamisen vastaisen työn suuntaviivoja	152
Mikä toimii?	167
Miten kiusaamista vähennetään?	173

Voiko koulukiusaamisen kierteen katkaista? . . . 181

LOPUKSI	188
KIITOKSET	190
KESKEISIMMÄT LÄHTEET	191

Esipuhe

Luentosali oli suuri ja penkkirivit laskeutuivat jyrkästi alaspäin. Paikalla oli sataviisikymmentä ihmistä, opettajia ja muuta koulun henkilökuntaa. Tarkoitus oli työkennellä koko päivä kiusaamisen vastaisen ohjelman ja sen käyttöönoton kanssa. Olin kouluttajana melko kokematon ja tunsin itseni hyvin pieneksi kouluttajaparin tuesta huolimatta. Aloitimme koulutuksen melko neutraaliksi ajattelemallani keskusteluharjoituksella: ”Mitä sana koulu-kiusaaminen tuo sinulle mieleen?”

Osallistujat aloittivat keskustelun pienissä ryhmissä ja halukkaat jakoivat ajatuksiaan yhteisesti. Jaettavaa oli niin paljon, että keskustelusta ei meinannut tulla loppua. Puheenvuorot olivat hyvin tunteikkaita ja niissä kerrottiin asioita, joita harvemmin jaetaan niin suurelle ryhmälle. Luulen, että joku itki, mutta en ole varma muistostani. Olen kuitenkin varma, etten kouluttajana tuntenut hallitsevani tilannetta, että ihmiset jostain selittämättömästä syystä paljastaisivat vielä asioita, joita eivät ehkä haluaisi. Antaisivat ryhmän viedä. Ylittäisivät rajan, jota eivät muussa tilanteessa ylittäisi.

Lopulta yksinkertaisesti lopetin keskustelun, sanoin että nyt meidän on mentävä eteenpäin.

Myöhemmin keskusteltiin siitä, miten koulun arjessa löydetään aikaa kiusaamisen vastaiseen työhön. Taas ensin pienryhmässä, sitten yleisemmin. Ensimmäinen julkinen puheenvuoro oli vahva – ja hyvin kielteinen. Kaikki seuraavatkin puheenvuorot käsittelivät sitä, miksi kiusaamisen vastaisen työn toteuttaminen on vaikeaa tai oikeastaan mahdotonta. Yksikään puheenvuoro ei keskittynyt mahdollisuuksiin tai haasteiden ratkaisemiseen, mutta arjen asettamia reunaehtoja, jotka estävät kiusaamisen vastaista työtä, käsiteltiin runsaasti. Olen varma, että pienryhmissä käydyissä keskusteluissa tilanne ei ollut yhtä musta, mutta positiivisemmat ajatukset eivät päässeet ääneen.

Muistan, että tunsin itseni hyvin pieneksi. Muistan, että keskustelusta jäi epätoivoinen olo.

Olen sittemmin ohjannut monenlaisia ryhmiä ja monenlaisia koulutuksia ja päässyt näkemään, miten vahvasti ryhmä voi viedä eteenpäin ja voimistaa. Ryhmissä on valtavasti voimaa sekä hyvässä että pahassa. Olen myös yhä uudelleen kokenut, miten vahvoja tunteita koulukiusaaminen aiheuttaa.

Kiusaamisessa on kyse alistussuhteesta, joka on suhteellisen pysyvä ja usein näkyvä koko luokkaryhmälle. Sanakirjamääritelmät kiusaamiselle ja koulukiusaamiselle ovat kuitenkin hieman erilaiset:

KOULUKIUSAAMINEN

Oppilaiden välinen kiusaaminen koulussa ja koulu-
matkoilla.

KIUSAAMINEN

Häiritseminen, ärsyttäminen, kiusanteko, kiusaaminen kysymyksillä, kättäminen, haittaaminen, vaivaaminen, kidutus, kärsimys, piina, pakottaminen, uhkailu.

Häiritseminen, ärsyttäminen, kiusanteko, kättäminen, haittaaminen ja vaivaaminen eivät sisällä edes vihjausta siitä, mistä kiusaamisessa on kyse. Kidutus, kärsimys, piina, pakottaminen ja uhkailu ovat tekoina oikeassa suunnassa, mutta miksi ne on laitettu listan loppuun? Onko käynyt niin, että olemme nimenneet ilmiön väärin? Välillä ajattelen, että juuri niin on käynyt.

Samanaikaisesti ajattelen, miten äärettömän tärkeää on, että juuri koulukiusaamista kuvaa termi, joka erottaa sen esimerkiksi riidoista tai väkivallasta. Siitä huolimatta, että suomen kielestä puuttuu täsmällinen, ainoastaan tätä asiaa kuvaava termi – kuten esimerkiksi ruotsin kielen sana *mobbning*, englannin *bullying* tai japanin *ijime* – joka ei sisällä ajatusta kevyestä kiusoittelusta.

Syksyllä 2020 Vantaalla paljastui raju tapaus, jossa joukko alaikäistä poikia pahoinpiteli luokkatoverinsa, kuvasi siitä videon ja latasi sen Snapchatiin. Tämä kiusaamistapaus täytti siis myös rikoksen tunnusmerkistön. Se nosti koulukiusaamisen muutamaksi viikoksi vahvasti julkiseen keskusteluun.

Julkinen keskustelu tuntui kuitenkin jumittuvan melko pinnalliseksi – vääntöön siitä, onko koulukiusaaminen liian lievä termi ja kuuluisiko ilmiötä nimittää kouluväkivallaksi. Keskustelua seurattessani huomasin ajattelevani, että asiat eivät muutu keskustelemalla sopivimmasta termistä. Paljon tärkeämpää on ymmärtää, mistä ilmiössä on kyse.

Melko pian tämän jälkeen saimme tietää vielä traagisemmasta tapauksesta. Kolme alaikäistä oli surmannut omaan kaveripiiriinsä kuuluvan nuoren. Taustalta löytyi pitkään jatkunutta kiusaamista. Kuten niin usein, kun olemme järkyttävän ja käsittämättömän asian äärellä, julkinen keskustelu keskittyi syyllisten löytämiseen.

Näkökulmat muuttuvat ja laajentuvat, kun keskitymme ilmiön syihin, seurauksiin ja erityisesti ratkaisuihin. Voidaksemme puhua koulukiusaamisesta ja puuttuaksemme siihen, tarvitsemme tietoa, johon nojata. Etenkin kun keskustelu on rauhatonta ja hyvin tunteellista. En tarkoita, että tunteellinen puhe olisi huono asia – päinvastoin. Tarkoitan, että tarvitsemme myös neutraalia tietoa, joka auttaa etäännyttämään käsillä olevasta asiasta ja ehkä katsomaan sitä uudesta näkökulmasta. Laajentamaan ajatteluamme, jotta voisimme etsiä uusia ratkaisuja.

Tässä kirjassa käyn läpi kiusaamiseen vaikuttavia yksilö- ja ryhmätason tekijöitä. Kirjan tavoite on tarjota mahdollisimman tuoreeseen tutkimukseen pohjaavia näkökulmia kiulukiusaamiseen. Uskon, että tarvitsemme niitä.

Kirjoittaminen on aina matka. Tämän kirjan kirjoittaminen oli vaellus. Pysähdyttävää metsää ja upottavia soita. Välillä loputonta ylämäkeä. Ajoittain tuntui, että olin hyvin suuren projektin kanssa yksin. Oli muistutettava itseään siitä, ettei eteenpäin tarvitsekaan päästä yksin. Että tarvitsemme muita päästäksemme eteenpäin. Koulukiusaamisen kanssa olemme ison asian äärellä mutta emme yksin.

Tämän teoksen kirjoittaminen on ollut myös sukellus tutkimustietoon, artikkeleihin, joista pala palalta rakentuu käsitys ilmiöstä ja mekanismeista sen taustalla. Välillä olen huomannut, että oma tietoni on ollut vanhentunutta.

Nopeasti etenevä tutkimus on avannut uusia tapoja nähdä asian. Olen siis päässyt kyseenalaistamaan omia uskomuksiani. Toivon, että tätä kirjaa lukiessasi sinulle käy samoin. Toivon, että saisit kokea hetkiä, jolloin ymmärrät jotain uudella tavalla tai ainakin ajattelusi syvenee suuntaan, jota et etukäteen voinut nähdä.

En edes yritä esitellä tässä teoksessa kaikkea koulukiusaamiseen ja sen mekanismeihin liittyvää tutkimustietoa, vaan tiivistämään näkemykseni keskeisistä asioista. Toivon, että tämä teos tarjoaa omalta osaltaan sitä tietoa ja niitä ajatuksia, jotka vievät koulukiusaamista koskevaa keskustelua kohti ratkaisuja.

Ryhmän ääni muodostuu yksilöiden äänistä, ja jokaisella äänellä on merkitystä.

Mitä koulukiusaaminen on?

Mitä kiusaaminen on ja minkälaisia muotoja se voi saada? Entä sosiaalinen media ja netissä tapahtuva kiusaaminen? Kuinka yleistä kiusaaminen on? Onko se vähentynyt Suomessa viimeisen kymmenen vuoden aikana?

*Koulukiusaaminen on
järjestelmällistä vallan väärinkäyttöä.*

PETER SMITH & SONIA SHARP

Koulukiusaaminen koskettaa tavalla tai toisella meitä kaikkia. Se myös tuo jokaiselle mieleen erilaisia ajatuksia, tunteita tai muistoja, jotka saattavat olla hyvinkin kipeitä. Näin on usein myös silloin, kun ei ole itse joutunut kiusatuksi. Mitä asioita sana koulukiusaaminen tuo sinulle mieleen?

Kun minä ajattelen sanaa koulukiusaaminen, mietin ulkopuolisuutta tai vielä tarkemmin ulkopuolelle jättämistä. Sitä, että oppilaalle tavalla tai toisella jatkuvasti osoitetaan, ettei hän toisten silmissä kuulu joukkoon, että hän on vääränlainen. Ajattelen näkymättömyyttä, jonka rinnalla kulkee se, että hetkittäiseen näkyvyyteen liittyä alistetuksi joutuminen ja vallankäyttö.

Meillä kaikilla on jonkinlaisia kokemuksia koulukiusaamisesta. Sitä kautta meillä jokaisella on myös oma määritelmämme kiusaamiselle. Kuitenkin – sekä tutkimuksen että käytännön työn näkökulmasta – on tärkeää, että kiusaamisesta on myös yhteinen määritelmä. On tärkeää, että puhumme samasta asiasta. Se mahdollistaa kiusaamiseen

puuttumisen ja sen ennaltaehkäisyyn, laajemman yhteiskunnallisen keskustelun sekä tutkimuksen.

Koulukiusaamiseen puuttuminen vaatii erilaisia toimia kuin muut lasten ja nuorten väliset haastavat tilanteet. Se ei onnistu ilman, että kiusaaminen erotetaan esimerkiksi riidoista ja konflikteista. Kiusaaminen on aggressiivista käyttäytymistä. Samaan aikaan on selvää, ettei kaikki aggressiivinen käyttäytyminen ole kiusaamista. Mikä erottaa kiusaamisen muusta aggressiivisesta käyttäytymisestä?

Koulukiusaamisesta käytetään yleisimmin kiusaamistutkimuksen uranuurtajan psykologi Dan Olweuksen määritelmää, joka sisältää kolme osatekijää. Koulukiusaaminen on aggressiivista käyttäytymistä, pahan mielen tai harmin aiheuttamista, jota luonnehtii toistuvuus, tahallisuus ja vallan epätasapaino.

Kiusaamisessa on siis kyse alistussuhteesta, joka on suhteellisen pysyvä ja usein näkyvä koko luokkaryhmälle.

Kiusaaminen ei ole yksittäinen teko. Se on toistuvia tekoja, jotka kohdistuvat uudelleen ja uudelleen saman henkilön (tai samojen henkilöiden) toimesta samaan henkilöön (tai samoihin henkilöihin). Kiusaamista ei tämän määritelmän mukaan myöskään ole vahingossa tapahtuva tönäisy tai yksittäinen nälväisy. Kiusaaminen on tahallista.

Tähän liittyy vahvasti ajatus kahdenlaisesta aggressiivisesta käyttäytymisestä, reaktiivisesta – eli emotionaalisisesta – ja välineellisestä. Reaktiivinen aggressio on impulsiivinen reaktio uhkaavaan tilanteeseen. Se on usein kontrolloimatonta räjähtämistä. Reaktiivisesti aggressiiviset lapset ja nuoret vastaavat hyökkäävästi kokemaansa provokaatioon tai uhkaan. Välineellisesti aggressiiviset lapset ja nuoret puolestaan käyttäytyvät aggressiivisesti

saavuttaakseen haluamiaan päämääriä. Kiusaaminen on usein välineellistä aggressiota.

Vallan epätasapainolla tarkoitetaan sitä, että kiusattu oppilas on jollain tavalla heikommassa asemassa kuin kiusaava oppilas. Usein se liittyy oppilaan asemaan luokkaryhmässä. Muita kiusaavat ovat usein suosittuja luokkatovereidensa keskuudessa, kun taas kiusatut ovat statushierarkiassa heikommassa asemassa. Vallan epätasapaino voi tarkoittaa myös, että suurempi ryhmä kiusaa yhtä oppilasta. Joissain tapauksissa kyse on kiusaavan oppilaan fyysisestä voimasta. Lisäksi valtaa voidaan saavuttaa myös tietämällä kiusatun oppilaan haavoittuvuuksista (esimerkiksi ulkonäkö, oppimisvaikeudet, perhetilanne) ja käyttämällä tätä tietoa toisen vahingoittamiseen.

Toistuvuus, tahallisuus ja vallan epätasapaino – jotka muodostavat kiusaamisesta yleisesti käytetyn määritelmän – eivät suoraan ota huomioon kiusatun oppilaan kokemusta. Mitä kuuluu esimerkiksi ajatella, kun oppilas kokee joutuvansa kiusatuksi, mutta tilanteet ovat niin vaiheikkaita, etteivät koulun aikuiset – yrityksistä huolimatta – huomaa niitä? Entä, jos kukaan luokkaryhmästä ei kerro huomaavansa kiusaamista? Silloin saatamme kyseenalaistaa, tapahtuuko kiusaamista ja miettiä, onko kiusattu oppilas (tai hänen vanhempansa) huomionhakuinen, yksinäinen tai yliherkkä ja näkee kiusaamista sielläkin, missä sitä ei todellisuudessa tapahdu. Tavallisempaa on kuitenkin, että meidän aikuisten on hankala havaita kiusaamista, ja että lapset ja nuoret väistävät tai vähättelevät asiaa. Kokemus kiusatuksi joutumisesta on aina tärkeä viesti meille aikuisille, eikä sitä saisi missään tilanteessa ohittaa.

Kun koulutan opettajia, minulle on tärkeää, että puhuessamme kiusaamisesta puhumme samasta asiasta. Käyn yhä uudelleen läpi kiusaamisen määritelmän. Puhun toistuvuudesta, tahallisuudesta ja vallan epätasapainosta ja siitä, mitä ne käytännössä tarkoittavat. Yritän kertoa, mikä koulukiusaamisessa on keskeistä ja miksi haluan, että meillä kaikilla on sama ymmärrys asiasta. Teen niin, vaikka samalla ajattelen, että se on mahdottomuus. Tämäkään määritelmä ei tavoita koko ilmiötä, se ei vie riittävän lähelle kiusatun oppilaan kokemusta.

Yksi tapa päästä kiinni toisen tunnekokemukseen on kaunokirjallisuus. Olen alkanut koulutuksissa lukea ääneen katkelman Antti Röngän autofiktiivisestä teoksesta *Jalat ilmassa*. Se auttaa ymmärtämään, että kiusatun kokemus on yksinäinen paikka, josta on vaikea löytää poisääsyä. Paikka, jossa on samaan aikaan näkymätön ja silmätikku.

Luen teoksesta otteen, jossa päähenkilöä heitellään ruokavälitunnin aikana kivillä ja hän pakenee metsään. Se loppuu näin: ”Peura ei hievahtanut. En uskaltanut irrottaa katsetta eläimen silmistä. Oli hiljaista kuin sadussa. – Mulla ei ole ketään, kuiskasin. – Ja mua kiusataan. Peura tuijotti. – Mua vihataan, kuiskasin.”

Lukemisen jälkeen koulutuksiin laskeutuu usein tiivis hiljaisuus. Olemme saman kokemuksen äärellä ja tavoitamme jotain hyvin tärkeää toisen ihmisen maailmasta.

KOULUKIUSAAMISEN MUODOISTA

Osa kiusaamisen muodoista on avoimempia ja osa hienovaraisempia. *Fyysinen kiusaaminen* on esimerkiksi töni-

mistä, lyömistä ja omaisuuden tuhoamista. Poikia kiusataan enemmän fyysisesti kuin tyttöjä.

Sanallinen kiusaaminen on esimerkiksi nimittelyä, loukkaavaa puhetta, pelottelua tai syrjiviä kommentteja, kuten rasismia tai homofobiaa. Se saattaa alkaa harmittomalta vaikuttavasta kiusoittelevasta, joka eskaloituu yhä rajummiksi (sanallisiksi) teoiksi. Sanallinen kiusaaminen on yleisin kiusaamisen muoto sekä tyttöjen että poikien keskuudessa.

Epäsuoralla kiusaamisella viitataan esimerkiksi ryhmän ulkopuolelle jättämiseen, juorujen tai valheiden levittämiseen, ilkeään vitsailuun, jonka tarkoitus on satuttaa tai johtaa toisen maineen tahalliseen pilaamiseen. Aikuisten – tai ryhmään kuulumattomien – on usein hankala havaita tämänkaltaista kiusaamista. Kuitenkin se on toiseksi yleisin kiusaamisen muoto. Tyttöjen kokema kiusaaminen on poikia useammin epäsuoraa. Esimerkiksi Mannerheimin lastensuojeluliiton (2009) tekemän kyselyn mukaan kiusatuista yläkoululaisista tytöistä selvästi yli puolet (60 %) oli kuluvan lukuvuoden aikana joutunut juoruilun kohteeksi vähintään kerran viikossa tai useammin. Enemmän kuin joka kolmas (39 %) oli kokenut porukasta poissulkemista. Yli kolmannes yläkouluikäisistä pojista oli saman kyselyn mukaan kokenut kuluvan lukuvuoden aikana myös epäsuoraa kiusaamista. Lisäksi tytöt ja pojat kiusaavat yhtä paljon epäsuorin muodoin tai pojat jopa hieman enemmän. Epäsuoran kiusaamisen leimaaminen ainoastaan tyttöjen kokemaksi tai tekemäksi on siis harhaanjohtavaa ja saattaa pahimmillaan johtaa siihen, ettemme tunnista poikien kokemaa epäsuoraa kiusaamista. Epäsuoran kiusaamisen tunnistaminen ja sanoittaminen kiusaamiseksi

vaatii enemmän kuin fyysisen tai kielellisen. Voiko olla niin, että pojat kasvavat edelleen miehen malliin, jossa epäsuorasta kiusaamisesta ei ole lupa valittaa? Ehkä pojilla tässä asiassa tyttöihin verrattuna jokin ylimääräinen häpeän kerros, jonka suhteen meidän aikuisten on oltava erityisen tarkkana.

Epäsuora kiusaaminen perustuu usein ryhmän jäsenten jakamille merkityksille, joita ulkopuolisen on vaikea havaita. Mitä tarkoittaa, että yhden oppilaan eteen pudotetaan toistuvasti nenäliina? Miten puuttua tilanteeseen, jossa oppilas jätetään toistuvasti ryhmän ulkopuolelle ja lähes koko luokkaryhmä ajattelee, ettei häntä kuulukaan ottaa mukaan?

Koulun aikuisten voi olla vaikeaa havaita epäsuoraa kiusaamista. Sen sijaan oppilaat usein tietävät, mistä on kyse. Nenäliina pudotettiin oppilaan eteen ikään kuin merkiksi. Vaikka teko ei sinänsä ole hyökkäävä tai raskas, se kertoi ryhmän jäsenten ajattelevan, ettei hän kuulu joukkoon. Nenäliinan tiputtamiseen osallistuivat lähes kaikki luokan oppilaat ja sen tiputtamatta jättäminen oli sosiaalinen riski.

Tai saatetaan puhua esimerkiksi kellosta ja kysellä siitä jatkuvasti ja eri opettajien tunneilla. Lopulta käy ilmi, että jo pidempään kiusattu oppilas oli saanut uuden kännykän, joka oli muiden ryhmäläisten mielestä liian kallis. Kännykästä ja ajan kyselemisestä oli tullut luokkaryhmässä symboli, jonka avulla oppilas työnnettiin pois ryhmästä.

Tai saatetaan kiertää kiusattu oppilas aina usean metrin päästä, merkittä sitä kautta tila ja luoda kuva, että kiusattu oppilas on likainen ja haisee, vaikka näin ei olisi. Tai jättää hänen kommenttinsa kokonaan huomioimatta luokan WhatsApp-ryhmässä.

KOULUKIUSAAMISEN EHKÄISY ON YHTEINEN ASIA

Suomessa noin joka kymmenes oppilas joutuu koulukiusatuksi. Tämä tarkoittaa kymmeniätuhansia lapsia ja nuoria, joiden koulunkäyntiin liittyy toistuvia näkymättömyyden ja sorretuksi tulemisen kokemuksia ja joiden elämään ja sosiaalisiin suhteisiin kiusaaminen saattaa vaikuttaa vielä vuosien jälkeen.

Koulukiusaaminen on alistussuhde, johon liittyy aina valtaa. Monissa koululuokissa vallan epätasapaino ruokkii itseään: kiusaavat oppilaat ovat usein suosittuja luokassaan, joten he voivat vaikuttaa sekä kiusatuksi joutuvan kokemuksiin että luokkatovereiden toimintaan kiusaamistilanteessa. Kirja haastaa lukijan ajattelemaan ilmiötä sekä yksilön että ryhmän näkökulmasta. Ryhmän ääni muodostuu yksilöiden äänistä, ja jokaisella äänellä on merkitystä. Jokainen voi osaltaan olla katkaisemassa kiusaamisen kierrettä.

VEIKKO SOMERPURO

Virpi Pöyhönen on tutkinut psykologian väitöskirjassaan kiusatun oppilaan puolustamista ja tukemista. Hän on kehittänyt materiaaleja sekä kouluttanut opettajia muun muassa kiusaamisen vastaisen KiVa Koulu -hankkeen puitteissa. *Noidankehästä pois* on Pöyhösen ensimmäinen suuren yleisön tietokirja. Tätä ennen hän on kirjoittanut romaanit *Hän rakastaa minua* ja *Doe* sekä koulukiusaamisesta kertovan lastenkirjan *Minulle olet Jätti*.

www.tammi.fi

38.5

ISBN 978-952-04-1808-3

KANNEN SUUNNITTELU: EMMI KYYTÖNEN